

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ У 2000–2003 рр.

Висвітлено діяльність посадових осіб Міністерства оборони України з розвитку структур виховної роботи у Збройних Силах України.

Ключові слова: виховна робота, морально-психологічне забезпечення, розвиток; напрями, підготовка кадрів.

Постановка проблеми та її актуальність. Необхідність розгляду проблем вдосконалення розвитку структур виховної роботи (ВР) у Збройних Силах України (ЗСУ), їх важливість та значимість як компоненти військового будівництва в Україні у 2000–2003 рр. значно зросли. Це обумовлено низкою причин: а) діяльність посадових осіб на цьому етапі розвитку структур ВР мало досліджена; б) на цьому етапі дещо стабілізувалися процеси формування та удосконалення нормативно-правової бази ВР та теоретичних розробок щодо змісту морально-психологічного забезпечення; в) значення структур ВР ЗСУ як складової військового будівництва держави набуло належної ролі.

Аналіз попередніх досліджень. Окрім звіту з науково-дослідної роботи “Історія-20” Науково-дослідного центру з гуманітарних питань ЗСУ публікацій немає, що дозволяє автору зробити висновок про недостатність висвітлення проблем вдосконалення розвитку структур ВР у цей період.

Метою статті є критичний розгляд теоретичної та практичної значимості вдосконалення розвитку структур ВР ЗСУ на цьому етапі для сучасності.

Пошук найбільш оптимальних форм і способів вдосконалення розвитку структур ВР, організації виховної роботи продовжився після затвердження Державної програми реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 р. та Програми реформування та розвитку морально-психологічного забезпечення на період до 2005 р. Помітний

Кобзар Анатолій Олексійович, старший викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ, Національний університет оборони, м. Київ.

© Кобзар А.О., 2012

поштовх для конкретизації завдань, напрямів діяльності у сфері вдосконалення розвитку структур ВР дало введене в дію наказом Міністра оборони України від 18 липня 2000 р. № 226 (із внесеними змінами до нього у наказі Міністра оборони України від 14 грудня 2000 р. № 462) “Положення про органи виховної роботи Збройних Сил України” [1; 2].

У цих документах визначались загальні напрями, шляхи та пріоритети цього процесу. Це перш за все:

удосконалення єдиної нормативно-правової бази морально-психологічного забезпечення (МПЗ) в масштабах держави, Збройних Сил, інших військових формувань України (ІВФ);

підвищення рівня МПЗ бойової та мобілізаційної готовності;

оптимізація структури та чисельності структур ВР, їх поступова трансформація в органи МПЗ;

розробка системи сучасних технологій МПЗ застосування військ (сил);

використання нових форм і способів МПЗ;

створення матеріально-технічної бази МПЗ.

Цими документами передбачалося створити єдину систему МПЗ операцій (бойових дій) військ (сил) та життєдіяльності Збройних Сил; втілити у практику життєдіяльності та застосування військ (сил) сучасні морально-психологічні, інформаційні технології, форми і методи культурно-виховної, воєнно-соціальної роботи та інформаційно-психологічної протидії. Удосконаленню підлягала система роботи органів військового управління всіх рівнів щодо зміцнення морально-психологічного стану особового складу, військової дисципліни та профілактики правопорушень. Передбачалося також створення системи надання психологічної та правової допомоги військовослужбовцям і членам їх сімей, а в гарнізонах й окремих військових містечках – психологічних та правових консультацій. Військові засоби масової інформації мали бути поступово інтегровані у загальнодержавну систему засобів масової інформації.

Неупереджений аналіз практики впровадження в життєдіяльність військ вимог Концепції ВР показує, що це стало необхідною передумовою досягнення позитивних результатів у виконанні завдань ЗСУ. Структури ВР утвердили себе в інших діючих структурах військового управління, що загалом забезпечувало вирішення завдань бойової і мобілізаційної готовності військ (сил), бойового чергування, оперативної

та бойової підготовки, зміцнення військової дисципліни і правопорядку. В державі набула сталих форм національна система виховання. Тривало формування її оптимальної моделі структурами ВР у ЗСУ з урахуванням національно-історичних аспектів і традицій, перейманням кращого світового досвіду підготовки військовослужбовців [3].

Необхідно зазначити, що викладені у Концепції ВР погляди на зміст та організаційні складові МПЗ істотно відрізнялись від підходів, закладених в Основах підготовки та ведення операцій. Це можна пояснити як недостатністю системного підходу до організації безперервного морально-психологічного впливу на особовий склад військ в різних умовах їх діяльності, так і відсутністю ґрунтовного наукового пошуку в даному напрямку.

З метою удосконалення наукових досліджень з гуманітарних питань у ЗСУ, підвищення їх впливу на рівень морально-психологічного стану особового складу та відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2000 р. № 422 був створений Науково-дослідний центр гуманітарних проблем ЗСУ (НДЦГП). Директивою Міністра оборони України Науково-дослідний центр був підпорядкований начальнику ГУВР МО України. Створення науково-дослідної установи гуманітарного профіля дало можливість більш ефективно відслідковувати соціальні та гуманітарні процеси у ЗСУ та оперативно реагувати на зміни у морально-психологічному стані особового складу. Всього особовий склад Центру нараховував 60 осіб – 20 військовослужбовців та 40 працівників Збройних Сил України.

Водночас протягом досить короткого періоду Центр зазнав низки організаційних змін. Так, з 30 жовтня 2002 р. НДЦГП переведено у підпорядкування Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України, а з 30 листопада 2005 р. його підпорядковано Національній академії оборони України. Такі заходи призвели до кардинального скорочення кількості науково-дослідних відділів – з шести до трьох, а чисельність особового складу скоротилась до 25 осіб. Подібні реорганізації ледве не призвели до остаточної ліквідації єдиної в Збройних Силах України науково-дослідної установи гуманітарного профілю.

За період 2000–2005 рр. НДЦГП ЗСУ виконано сімнадцять науково-дослідних робіт, видано три монографії, сім

навчально-методичних посібників та збірників, проведено три соціологічні дослідження. Це свідчить про досить високий рівень наукової діяльності колективу центру [4, 123].

Указом президента України 2001 рік був оголошений роком культури в Україні. Відповідні доручення дані центральним органам виконавчої влади, місцевим адміністраціям. Осторонь цього не залишились структури ВР. На реалізацію вимог Президента України, Кабінету Міністрів України наказом Міністра оборони України [5] затверджено Цільову програму підтримки і розвитку культури в Збройних Силах України. Основний програмний документ у цій сфері активізував пошук нових підходів до змісту та організації культурно-виховної і просвітницької роботи в ЗСУ.

На виконання вимог Цільової програми наказами МО України затверджено дві щорічні премії працівникам культури і мистецтва за їх творчість для війська. Це дозволило дещо активізувати роботу щодо залучення письменників і композиторів для створення творів військової тематики, яких катастрофічно бракувало. У непростій соціально-економічній ситуації, в умовах обмеженого фінансування та проведення організаційних заходів у цілому вдалося зберегти інфраструктуру та систему культурно-просвітницької роботи у військах (силах). Військові творчі колективи посіли гідне місце не тільки у культурному житті України, а й поза її межами. Значно покращилася у Збройних Силах музейна справа. Найкраще культурно-виховна, просвітницька робота та дозвілля організовані у ВПС та Військах ППО ЗС України [6]. Проте слід зазначити, що за роки незалежності попри ці заходи митці України так і не спромоглися створити необхідний образ захисника Батьківщини [7].

Від початку будівництва Збройних Сил незалежної України постійна увага приділялася створенню матеріально-технічної бази виховної роботи. Докорінних змін зазнали підходи до змісту та форм наочної агітації. У першу чергу, це стосувалося створення у кожному підрозділі народознавчих світлиць, новий поштовх у цьому питанні відбувся після затвердження 22 липня 2005 р. наказом начальника Генерального штабу № 108 Положення про народознавчу світлицю у ЗСУ. Одним із важливих завдань ГУВР МО України стала організація забезпечення військ штатно-табельними технічними засобами виховання, поліграфічним обладнанням

та іншим культпросвітмайном, їх облік, експлуатація, ремонт, використання за призначенням і проведення робіт щодо модернізації та створення нових зразків техніки та обладнання. Планувалося створення похідного кіновідеосалону, військових радіотрансляційних вузлів, комплексного військового телевузла для трансляції телерадіопередач по кабельних мережах у системі військових мереж. Кінообслуговування особового складу здійснювали 14 кіновідеопрокатних баз та кіновідеопунктів, які мали 20265 найменувань художніх кінофільмів (28800 копій). Існуючі кіновідеопрокатні бази та кіновідеопункти обслуговували 747 стаціонарних і напівстаціонарних кіноустановок і 436 кінопересувок вузької плівки, 1405 відеомагнітофонів [4, 127].

Набув прискореної динаміки процес виховання військовиків на традиціях. З метою збереження і примноження бойових традицій 30 жовтня 2000 р. Указом Президента України було підтверджено збереження почесних найменувань та бойових нагород, отриманих військовими частинами в роки Великої Вітчизняної війни і в мирний час. За роки існування ЗСУ почесні найменування було присвоєно 18 з'єднанням, військовим частинам та військовим навчальним закладам. Підняття морального духу особового складу сприяли ритуали вручення військовим частинам Бойових Прапорів. Але фінансові труднощі призвели до того, що Бойові Прапори було вручено лише 58 військовим частинам та навчальним закладам.

Підбиваючи підсумки трирічного виконання положень “Концепції виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України”, начальник ГУВР МО України генерал-лейтенант О.Г. Процепко підкреслив, що за цей час зміцнився морально-психологічний стан солдатів і офіцерів, що підтверджується успішним проведенням навчань, в тому числі і з миротворчої тематики. Українські миротворці визнані одними з найкращих при виконанні складних завдань в Боснії і Герцеговині, Косові, Лівані, Сьєрра-Леоне. Це підтверджує дієвість принципів виховної роботи. Значно підвищився рівень підготовки військовослужбовців ЗСУ, порівнюючи з тим, який був три роки тому. Покращився і моральний стан у військових колективах. Ухилення від військової служби, в порівнянні з 2000 роком, зменшилися на 47%. А за три останні роки вид цієї злочинності скоротився більш ніж на 68%. Кількість порушень статутних правил

взаємовідносин у військових колективах в 2001 р., порівняно з минулим, скоротилася на 36%, а відносно 1998 р. – на 66,8%, злочинність – від 36 до 52% відносно 2000 р. Це свідчення достатньо ефективної виховної роботи, проведеної у військових колективах. Введено в дію Концепцію морально-психологічного забезпечення підготовки й ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України, яка надала динаміки системі морально-психологічного забезпечення життєдіяльності і бойової підготовки військ [8].

Командувач Західного ОК генерал-полковник С.В. Чернілевський підкреслював: “Кожна з п’яти складових виховної роботи, визначених Концепцією, міцно “прив’язана” до завдань, які виконуються особовим складом, і всі вони разом покликані забезпечувати найголовніше – високу боєготовність і боєздатність частин і підрозділів” [9].

Якщо окреслювати проблеми, які постали перед структурами ВР за цей період, то насамперед це питання військово-соціальної роботи, яка не в змозі забезпечити елементарні права військовослужбовців, в тому числі і через кадрову неузгодженість щодо її реалізації. На той час для її координації в ГУВР МО України створено управління військово-соціальної роботи, а в управліннях видів Збройних Сил, оперативних командувань не було навіть групи, яка б займалась цією однією з основних складових виховної роботи.

На перший план вийшли також проблеми, пов’язані з підготовкою кадрів первинної ланки. Пропозиції щодо підготовки на гуманітарному факультеті Львівського військового інституту при НУ “Львівська політехніка”, де була наявна необхідна навчально-матеріальна база і викладацький склад, цілеспрямовано готувати 70–80 курсантів як майбутніх заступників командирів рот (батареї) з виховної роботи, підтримки не знайшли. Як не знайшли підтримки у керівництва ГУВР і пропозиції щодо єдиної системи ВР у ЗС та ІВФ України [9].

У 2002 р. КВГП здійснив перший випуск слухачів денної форми навчання з освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”, кваліфікацією “магістр військово-соціального управління, офіцер військового управління оперативно-тактичного рівня”. Щорічно, на той час, інститут випускав близько 200 спеціалістів для військ. У перспективі, починаючи з 2005 р., планувалося повністю перейти на комплектування посад структур

виховної роботи фахівцями-професіоналами: психологами, політологами, культурологами, офіцерами з правовиховної роботи [10, 77–78].

Однак Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 618 Військовий гуманітарний інститут Національної академії оборони України переформовано у гуманітарний факультет Національної академії оборони України.

У листопаді 2002 р. на колегії МО України Президент України – Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Л.Д. Кучма, враховуючи підсумки реформування і розвитку Збройних Сил, перспективні завдання держави й майбутню інтеграцію України до європейських та євроатлантичних структур, поставив перед військовими нові завдання щодо прискорення оптимізації Збройних Сил України на шляху створення невеликих, мобільних та якісно оснащених збройних формувань. Це знайшло своє відображення й у подальшому реформуванні структур ВР, на зміну яким були визначені у перспективі, як оптимальний варіант, органи по роботі з особовим складом [11].

Згідно з вимогами наказу МО України [12], який було відпрацьовано у відповідності з вимогами Постанови Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2002 р. № 1550 “Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади та його структурних підрозділів”, затверджені пропозиції Головного управління виховної роботи МО України щодо створення у 2003 р. на базі ГУВР МО України Департаменту ВР МО України без зміни існуючої чисельності, а в 2004 р. на базі останнього: у складі Генерального штабу Збройних Сил України – Головного управління по роботі з особовим складом з підпорядкуванням його безпосередньо начальнику ГШ ЗСУ і в складі МО України – Департаменту гуманітарного і соціального розвитку МО України з підпорядкуванням його першому заступнику Державного секретаря МО України. Але зміни у поглядах на сучасне застосування ЗСУ, визначення проблем удосконалення процесу виховання, посилення гуманітарної складової військової діяльності внесли в подальшому свої корективи у цей процес.

Висновки. За період з 2000 р. по 2003 р. продовжувалось вдосконалення структур виховної роботи згідно з раніше прийнятими нормативними актами та зокрема Указом

Президента України “Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України”.

Подальшого вдосконалення набула нормативно-правова база структур виховної роботи.

Втім, питання якісної підготовки фахівців первинної ланки (заступників командирів рот (батарей) з виховної роботи) не набуло логічного завершення та не було остаточно вирішене згідно з вимогами часу.

Орієнтація політичного керівництва держави на майбутню інтеграцію України до європейських та євроатлантичних структур змусила керівництво ГУВР шукати шляхи оптимізації діяльності структур виховної роботи.

1. Наказ Міністра оборони України від 18.07.2000 р. № 226 “Про введення в дію Положення про органи виховної роботи Збройних Сил України”. – Галузевий Державний архів Міністерства оборони України (ГДАМОУ), ф. 3697, оп. 44707, спр. 11, арк. 196–214.
2. Наказ Міністра оборони України від 14.12.2000 р. № 462 “Про внесення змін до наказу Міністра оборони України від 18 липня 2000 року № 226”. – ГДАМОУ, ф. 3697, оп. 44707, спр. 19, арк. 139.
3. *Проценко О.Г.* Виховна робота у війську – складова система виховання Української нації / О.Г. Проценко // Військо України. – 1999. – № 1–2. – С. 2–5.
4. Звіт про науково-дослідну роботу: “Історія будівництва Збройних Сил України.(1991–2011 рр.)” (Шифр “Історія-20”). – К.: НУОУ, 2012. – 314 с.
5. Наказ Міністра оборони України від 15.08.2001 р. № 277 “Про затвердження Цільової програми підтримки і розвитку культури в Збройних Силах України.” – ГДА МОУ. – Ф. 3697, оп. 46011, спр. 8, арк. 200.
6. Органи виховної роботи посідають належне місце в системі військового управління // Народна армія. – 2002. – 29 травня.
7. *Безбах В.Г.* Проблеми та шляхи реформування морально-психологічного забезпечення військової служби в системі завдань “Оборонного огляду” / В.Г. Безбах: зб. матеріалів науково-практичної конференції “Система морально-психологічного впливу на особовий склад ЗС України: тенденції розвитку”. – Ч. 1. – К. : ВГ НАОУ, 2003. – С. 16.
8. *Книш В.* Позитивні зміни у виховній роботі відбуваються постійно / Володимир Книш // Народна армія. – 2001. – 4 вересня.

9. *Махно І.* Концепція виховної роботи діє / Ігор Махно // Народна армія. – 2001. – 14 вересня.
10. Виховна робота у Збройних Силах України: підруч. / [А.О. Кобзар, О.В. Копаниця, В.М. Грицюк та ін.]; за заг. ред. Б.П. Андрусяка. – Чернівці: Місто, 2011. – 408 с.
11. *Шкідченко В.П.* Шукати оптимальні шляхи проведення виховної роботи у відповідність до покладених на Збройні Сили завдань / В.П. Шкідченко // Народна армія. – 2002. – 28 травня.
12. Наказ Міністра оборони України від 10.12.2002 р. № 404 “Про організацію роботи центрального апарату Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України”. – ГДАМОУ, ф. 3697, оп. 48096, спр. 19, арк. 3–4.

Надійшла до редколегії 24.05.2012 р.

Кобзарь А.А.
ОРГАНИЗАЦИЯ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В ВООРУЖЕННЫХ СИЛАХ УКРАИНЫ В 2000–2003 гг.

Освещена деятельность должностных лиц Министерства обороны Украины по развитию структур воспитательной работы в Вооруженных Силах Украины.

Ключевые слова: воспитательная работа, морально-психологическое обеспечение, развитие; направления, задачи деятельности структур воспитательной работы, подготовка кадров.

Kobzar A.
ORGANIZATION OF EDUCATIONAL WORK IN THE ARMED FORCES UKRAINE IN 2000–2003

Describes activities of officials of Defense Ministry of Ukraine for the development of structures of educational work in the Armed Forces of Ukraine.

Key words: educational work, moral and psychological support, development, direction, objectives of the structures of educational work; training.